

Ljiljana Kolenić

POGLED U RELJKOVIĆEVE GRAMATIČKE DEFINICIJE

Članak govori o definicijama u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* Matije Antuna Reljkovića. Uspoređuju se te definicije s onima u prvoj hrvatskoj gramatici i suvremenoj hrvatskoj gramatici. Gramatičke su definicije uglavnom semantičke, a manje gramatičke, što znači da daju pretežito značenjske odredbe, a rijetko morfološke i sintaktičke. Tako je u većini hrvatskih gramatika.

Matija Antun Reljković rođen je 1732. u Svinjaru (Davoru) na Savi, u gradiškoj regimenti. Godine 1741. boravi u cerničkom franjevačkom samostanu, gdje uči latinski. Školovanje je nastavio i dalje kod franjevac (moguće u Našicama). Sa šesnaest godina odlazi u vojsku kao običan vojnik. U vojsci je došao do čina kapetana 1778. godine. Godine 1757. bori se u sedmogodišnjem ratu u Češkoj kod Kolina. Zarobljen je iste godine kod Breslave i odveden je kao pruski zarobljenik u Frankfurt na Odri, gdje se služi knjižnicom svojega domaćina, uči francuski. Josip II. podijelio mu je 1785. godine plemstvo. Službovao je u Bošnjacima, Andrijevcima, Babinoj Gredi. Umro je u Vinkovcima 1798. godine.

Prvo mu djelo, *Slavonske libarice*, izlazi 1761. U hrvatskoj je književnosti poznat kao autor *Satira iliti divjeg čovika*, didaktičkoga spjeva što ga je objelodanio u Dresdenu 1762. Drugo, prošireno izdanje toga pjesmotvora izlazi u Osijeku 1779. Bila je to jedna od najčitanijih knjiga u 18. st. Reljković je bio plodan pisac. Napisao je hrvatsku gramatiku protumačenu i njemačkim jezikom *Nova*

slavonska i nimačka gramatika (1767., 1774., 1789.). Pisao je knjige o uzgoju ovaca, sađenju duhana, prirodnom pravu.¹

Rečeno je već kako je *Nova slavonska i nimačka gramatika* Matije Antuna Reljkovića doživjela tri izdanja. Naslov je isti u sva tri. Prvo je izdanje izašlo u Zagrebu 1767., drugo u Beču 1774., a treće također u Beču 1789. Prvo izdanje, za razliku od ostalih dvaju, sadrži posvetu biskupu Franciscu Thausyu, pogovor i *Fabulu od mlinara i njegovoga sina*. Posveta u prvom izdanju završava sa: "U Lukacsevu Shamcu kod Save, na 2. januara 1767. Priponizni sluga Mathija Relkovich, Brodske Regimente Oberljeut." Ovdje valja upozoriti da u samoj gramatici nabraja hrvatske nazive za mjesece. I na kraju knjige, u poglavlju pod naslovom *Razgovori* na pitanje: "Koliko imamo danas ovoga miseca?", odgovor glasi: "Danas je trideseti sicsnja."

Prvo je izdanje gramatike podijeljeno ovako:

1. Posveta zagrebačkom biskupu Franciscu Thauszyu
2. Predgovor na njemačkom i hrvatskom jeziku: Vorrede zu dem geneigten Slavonischen Leser- Pridgovor Dobrovoljnom Slavonskom Shtiocu
3. Pervi dio Ortographiae illi slovosloxnosti slavonske
Poglavje I. Od slovah, Silabah, i njiova izgovaranja
Poglavje II. Od Tono Silabarum, & Accentibus. Od Glasa Silabah i od Nadslovakah
Poglavje III. Od razlike slovah, i ostalih zlamenjah, na koja se u Pismu pomljivo paziti ima. Ukratko Uputjenje. Kratko Uputjenje u Nimacsku Slovosloxnost.
4. Drugi dio Od nacsina govorenja, i iztraxivanja Ricsih
Poglavje I. De Partibus Orationis
Poglavje II. De Articulo
Poglavje III. De Nomine. De Declinatione Nominum. Od Pregibanja Imenah. De Generibus Nominum. Od Pokolenja imenah. De Gradibus Comparationis. De Numeralibus. Od Brojenja. Poglavje IV. De Pronomine. De Pronominibus Personalibus. De Pronominibus

¹O životopisu v. Josip Vončina: *Kačić i Reljković na razmeđi epoha*, u knjizi: Andrija Kačić Miošić: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga. Matija Antun Reljković: Satir iliti divji čovik*, Biblioteka temelji, knjiga četvrta, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988., 49-553.

Demonstrativis. De Pronominibus Relativis. De Pronominibus Interrogativis. De Pronominibus Indefinitis.

Poglavje V. De Verbo. Conjugatio Verbi Auxiliaris. De Conjugatione Verborum Activorum Regularium. Perva Conjugatio. Druga Conjugatia. Trecha Conjugatia. De Verbis Passivis. Od ricsih terplivih. De Conjugatione Verbi Passivi. De Verbis Neutris. De Verbis Reciprocis. De Verbis Inpersonalibus. De Verbis Irregularibus.

Poglavje VI. De Participio.

Poglavje VII. De Praepositione. Od Pridstavka.

Poglavje VIII. De Adverbio. Od Priricska

Poglavje IX. De Conjunctione. Od Sastavka.

Poglavje X. De Interjectione. Od Medjumetka.

5. Trechi dio. De Syntaxi. Od upravljenja Ricsih.

Poglavje I. Od Reda, po kojemu Partes Orationis, illiti dili govorenja, jedan za drugim u govorenju sliditi moraju.

Poglavje II. De Syntaxi Articulorum.

Poglavje III. De Syntaxi Nominum.

Poglavje IV. De Syntaxi Pronominum.

Poglavje V. De Syntaxi Verborum.

Poglavje VI. De Syntaxi Participiorum.

Poglavje VII. De Syntaxi Praepositionum.

Poglavje VIII. De Syntaxi Adverbiorum.

Poglavje IX. De Syntaxi Conjunctionum.

Poglavje X. De Syntaxi Interjectionum

6. Vocabularium. Ricsnik.

7. Izvodak Obicsajnih, i u Govorenje Dohodechih Razgovorah.

8. Fabula Od Milinara, i njegovog Sina.

Kao što se već iz popisa poglavlja vidi, neki su naslovi latinski, a neki pored latinskih (i njemačkih jer je gramatika hrvatsko-njemačka) imaju i hrvatske naslove. To odmah govori kako je Reljković izgrađivao hrvatsko gramatičko nazivlje, ali i nasljedovao na svoje gramatičke prethodnike u preuzimanju toga nazivlja. O gramatičkom je nazivlju u Reljkovićevoj gramatici pisala Adela Ptičar², a iz članka se iščitavaju ne samo Reljkovićeви uzori,

²Adela Ptičar: *Gramatička terminologija u gramatici M. A. Reljkovića*, Rasprave Zavoda za jezik, knj. 13, Zagreb, 1987., 65-78.

nego i nasljedovatelji, to jest oni koji su rabili isto hrvatsko nazivlje i poslije autora *Satira*.

Kada pogledamo pregled poglavlja u Reljkovićevoj gramatici, vidjet ćemo da ta poglavlja obuhvaćaju ono što i danas očekujemo od knjige što sadrži sustav i zakone nekoga jezika. Dakako, u njoj imade i nešto više od onoga što očekujemo (to su rječnik, obrasci razgovora, pjesma na kraju). U predgovoru u kojem se autor obraća čitatelju (“dobrovoljnom slavonskom štioću”) autor govori o povijesti hrvatskoga jezika, uklapa povijest hrvatskoga jezika u povijest slavenskih jezika, upozorava na potrebu čišćenja jezika od tuđica te u tom smislu drži kako se valja ugledati na Fausta Vrančića, Šibenčanina, odnosno na njegov rječnik³. Pogledamo li sada najsuvremenije hrvatske gramatike, vidjet ćemo kako one i danas (opravdano) započinju povijesnim pregledom hrvatskoga jezika što govori o aktualnosti Reljkovićeve gramatike.

Manje se pisalo o Reljkovićevim gramatičkim definicijama. Valja reći da je određivanje nekoga gramatičkoga naziva uvijek povezano s poteškoćama, i tijekom hrvatske gramatičke povijesti, gramatičari su nastojali, nasljedujući na ranije uzore, pridonijeti što jasnijem i točnijem opisu gramatičkih pojmova. Rikard Simenon u svom *Enciklopedijskom rječniku lingvističkoga nazivlja*⁴ kaže da je definicija “pojmovno određivanje, određivanje pojma po njegovim svojstvima da bude jasan i razgovijetan.” Slično se tumači definicija i u rječniku stranih riječi Bratoljuba Klaića.⁵ Svaka gramatika sadrži gramatičke definicije, pa tako i Reljkovićeve hrvatska gramatika protumačena i njemačkim jezikom. Gramatičke se definicije u Reljkovićevu djelu obično nalaze u prvoj rečenici poglavlja, ali i u pojedinim manjim poglavljima. Ovdje ne ću govoriti o svim gramatičkim definicijama, nego samo o onim većim, koje se odnose na bitnije gramatičko nazivlje.

³Faust Vrančić: *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, Mleci, 1595.

⁴Rikard Simeon: *Enciklopedijski rječnik lingvističkoga nazivlja*, A-O i P-Ž, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

⁵Bratoljub Klaić: *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1972. U Klaićevu je rječniku *definicija* protumačena ovako: “određivanje jednog pojma po njegovim svojstvima da bude jasan i razgovijetan; jasno tumačenje.” *Definirati* znači dati točan, logičan sadržaj pojma, jasno protumačiti i točno odrediti, opisati.

Definicije u Reljkovićevoj gramatici obično se sastoje od jedne rečenice i vrlo dobro za ono vrijeme opisuju gramatički naziv. Tako Reljković daje definiciju neosobnoga glagola (*riči*): “*Verbum Impersonale* jest koji samu treću personu ima.”⁶

Neki su opisi sastavljeni od nabiranja vrsta onoga pojma na koji se odnosi definicija. Tako u poglavlju br. IV. *De pronomine* nema definicije zamjenica nego stoji rečenica: “*Pronomina* jesu od šest vrstih”. Potom se nabiraju šest vrsta zamjenica: *Pronomen Personale*, *Pronomen Possesivum*, *Pronomen Demonstrativum*, *Pronomen Relativum*, *Pronomen Indefinitum*. Unutar toga dolaze opisi svake vrste zamjenica. Primjerice, za posvojne zamjenice piše: “*Pronomen Possesivum* zlamenuje jedno posidovanje, i ukazuje čija je ona stvar od koje se govori.” U poglavlju *De Tono Silabarum, & Accentibus*, odnosno, hrvatski naslov *Od glasa silabah i od nadslovakah* kaže: “Glas silabah (=naglasak) jest trostruk, prvo *longus* dugačak. Drugo *brevis*, kratak. Treće *circumflexus*, nadkriven. Ove sve tri vrste glasa nahode se u slavonskomu jeziku na početku, polovici i svrhi riči, koje svaki po sebi u govorenju lasno poznati može.”

Neki su gramatički opisi napisani u obliku pitanja i odgovora. Oblik pitanja i odgovora također je česta gramatička forma koja se javlja u mnogim starim gramatikama. Takav je način, tipičan za katekizam, rabio i Matija Antun Reljković u svojoj gramatici. Osobito se to vidi u dijelu koji govori o sklonidbi (*pregibanju imenah*), gdje nalazimo:

“Što je Numerus? Jest broj od dvi vrste. *Ist eine zweyfache Zahl. Singularis*, koji jednoga samo čovika ili stvar zlamenuje: *der nur einen Menschen oder Sach bedeutet*; als; Ovaj otac, *der Vatter* ova Knjiga, *das Buch &c.* i *Pluralis*, koji mlogo ljudih, ili stvarih skupa ukazuje: *der viel Menschen, oder Sachen anzeiget*, als: Ovi otci *die Vätter*, ove knjige *die Bücher &c.*”

“Što je Casus? Jest spadanje jednoga imena na sedam načinah: *ist eine biege fall, nach welcher ein Nenn=Wort auf siebenerley weise gebogen wird.*”

⁶Od ovoga primjera pišem Reljkovićev hrvatski tekst suvremenom, a ne Reljkovićevom grafijom.

“Koliko u slavonskom jeziku ima Casusah i kako se imenuju? *Wieviel sind Casus in Slavoniccher Sprache und wie sie genennet werden? Jest ih sedam, sind deren sieben.*”⁷

Za usporedbu Reljkovićevih opisa sa suvremenim hrvatskim gramatičkim opisima uzela sam *Gramatiku hrvatskoga jezika* Stjepka Težaka i Stjepana Babića⁸ koja također daje kratke gramatičke definicije. Akademijina gramatika mnogo je složenija i ne može se uspoređivati po definicijama s Reljkovićevom. Budući da sve starije hrvatske gramatike, a osobito one pisane do kraja 19. stoljeća, nasljeđuju na gramatiku prvoga hrvatskoga gramatičara Bartola Kašića⁹, na nekim ću primjerima pokazati da ni Reljkovićeva gramatika nije u tome izuzetak.

Reljkovićeva gramatika započinje s “ortografijom” ili “slovosložnosti”. Iako naslov upućuje kako je riječ o pravopisu, ipak valja reći da se u tom dijelu govori zapravo o slovopisu (grafiji). Kako autor započinje odmah s nabrojanjem latiničnih slova, nemamo definiciju “slovosložnosti”.

Prve definicije nalazimo ipak u poglavlju o “slovosložnosti”. Reljković dijeli “slova” (naziv rabi i za slova, i za glasove, i za foneme) na “glasovita” (samoglasnici) i “neglasovita” (suglasnici). Evo definicije “glasovitih slova”: “Glasovita slova zovu se zato jerbo svaki put prez pomoći drugoga koga slova moguh stajati, i svoj glas svako po sebi imati, kako se kod njih vidi; takojer jerbo svako

⁷Oblik pitanja i odgovora za tumačenje gramatičkoga nazivlja rabio je, primjerice, mletački humanist i tiskar Aldo Manucije u humanističkoj gramatici latinskoga jezika *Grammaticarum institutionum libri IV* iz 1501., o čemu se možemo obavijestiti u radu Radoslava Katičića o prvoj hrvatskoj gramatici Bartola Kašića. V. Radoslav Katičić: *Gramatika Bartola Kašića*, Rad, knj. 388, Zagreb, 1981., 5-130.

Oblik pitanja i odgovora za obrađivanje gramatičke građe poznat je i u naših gramatičara. Milan Moguš upozorava kako je tako napisana knjiga Antuna Mažuranića *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika*, Zagreb, 1839. Moguš tvrdi da Mažuranićevi temelji imaju 242 pitanja i odgovora, a sam oblik pitanja i odgovora govori da je “djelo koncipirano prvenstveno kao udžbenik”. V. Milan Moguš: *Antun Mažuranić. Kritički portreti hrvatskih slavista*, Zavod za znanost o književnosti i Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., 23.

⁸Stjepko Težak i Stjepan Babić: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

⁹Bartol Kašić: *Institutionum linguae illyricae libri duo*, Rim, 1604.

glasovito slovo na samu stojeći čitavu rič izgovarati može, kako ćeš u stolmačenju svakoga njih viditi.”

Težak i Babić pak danas samoglasnike definiraju ovako: “Svi otvornici mogu se izgovoriti sami, pri čemu tvore jedan slog, koji je najmanja izgovorna jedinica. Stoga su oni najobičniji i najčešći *samoglasnici*.”¹⁰

Obje gramatika, i stara i nova, govore o mogućnosti samostalnoga izgovora samoglasnika, s tim da gramatika Težaka i Babića još govori o ulozi samoglasnika u slogu.

Reljkovićeve definicija “neglasovitih slova” (suglasnika): “Neglasovita pak jesu zato; jerbo nikada prez koga god od ozgor rečenih glasovitih slova stajati ne moguh, niti kakvoga glasa imaju, nego vazda glas njihov ili se za glasovitim slovom povlači, ili na njega spada.”

Definicija u gramatici Težaka i Babića govori o tome kako šumnici ne mogu činiti slog jer jezgru čini otvornik, a kada ih izgovaramo izdvojeno “nakon svakoga slijedi otvornički zvuk ∂ , jer je najmanja izgovorna jedinica slog, a ne glas.”¹¹

Razumljivo je da gramatika koja je nastala u novo vrijeme imade suvremeni lingvistički pristup opisu pojedinih gramatičkih naziva, pa je teško uspoređivati taj opis s onim iz 18. stoljeća. Ipak, zajedničko im je to da je suglasnik nemoguće samostalno izgovoriti, nego da se mora izgovoriti sa, suvremeno rečeno, glasom otvorničkoga tipa.

Evo što Reljković kaže o dvoglasniku: “Diphtongus jest sastavljen od dviju glasovitih slova kakono ae, au, ei, eu, oe &c, koje Latini u svomu jeziku vrlo potribuju, Slavonci¹² pak niti jih imaju, niti su jim za potribu.”¹³

U prvoj hrvatskoj gramatici Bartola Kašića diftonzima se također zovu udvojeni vokali i skupina *ae*, o čemu govori Radoslav

¹⁰Težak, Babić, n. d. 49. Upozoravam da gramatika Težaka i Babića razlikuje otvornike od suglasnika.

¹¹Težak, Babić, n. d. 49. U gramatici Težaka i Babića upozorava se kako i zvonačnici mogu preuzeti samoglasničku ulogu. U hrvatskim riječima od zvonačnika samoglasničku ulogu preuzima samo *r*, a u tudicama i posudenicama i *l* može biti samoglasnik. V. Težak, Babić, n. d. 49.

¹²Reljković hrvatski jezik zove slavonskim, slovinskim i iliričkim imenom.

¹³Reljkovićeve je gramatika ikavska pa ništa ne govori o izgovoru ili pak pisanju jata.

Katičić u svojoj studiji o Kašićevoj gramatici: “Udvojene vokale i skupinu *ae* zove Kašić diftonzima. I to je preuzeto iz tradicionalnoga latinskog pisanja i izgovora, gdje su se diftonzima zvale skupine vokalskih slova koje su se izgovarale kao običan dug vokal (*ae* i *oe* čitalo se oboje kao dugo *e*), pa je i sam naziv diftong izražavao grafijsku a ne fonetsku pojavu.”¹⁴ To znači da je Matija Antun Reljković i u ovom dijelu svoje knjige mogao naći uzor u prvoj hrvatskoj gramatici ili pak u “tradicionalnom latinskom pisanju i izgovoru”.

U *Gramatici hrvatskoga jezika* iz 1992. tvrdi se da postoji dvoglasnik u hrvatskom književnom jeziku (*ie*), ali se ne daje definicija dvoglasnika nego samo opis njegovoga izgovora.

Već sam navela Reljkovićevu podjelu naglasaka na dugačak, kratak i nadkriven. Naglaske zove “glas silabah”, a naglasne znakove “nadslovci”. O nadslovcima kaže: “Za moći pak znati kakovim zlamenjem koji glas zabilježiti valja, imaju tri Accenta, to jest nadslovka iliti zlamenja glasa od koji prvi jest Accentus accutus ([/]), drugi gravis ([\]), a treći circumflexus ([^])”. Potom opisuje izgovor svakoga od ovih triju “nadslovakah”. Za usporedbu dajem opise naglasaka koji se javljaju u Reljkovićevoj gramatici i one iz prve hrvatske gramatike Bartola Kašića. Radoslav Katičić upozorava kako je podjela na tri naglasaka preuzeta iz grčke gramatike i kaže da je riječ o antičkoj baštini¹⁵. Bartol Kašić gramatičke je opise hrvatskoga jezika davao na latinskom jeziku, a ja ih dalje u ovom članku navodim prema prijevodu Radoslava Katičića s latinskoga.

Bartol Kašić: “Akut (oštri), koji se obilježuje ovako: á Služba i djelovanje bit će mu da podigne glas sloga na koji će se staviti.”¹⁶

Matija Antun Reljković: “*Accentus accutus*, nadslovak oštri ([/]) povuče se perom ozgor s desne strane doli k lijevoj, malo napopriko, i to nad onim *vocalom* iliti glasovitim slovom, na kojega glas pada onaki koji silabu gori produljuje, na priliku: órao, órnica, úzda, úže &c.”

¹⁴Katičić, n. d. 23.

¹⁵Katičić, n. d. 26.

¹⁶Katičić, n. d. 28.

Bartol Kašić: "Gravis (teški) koji se obilježuje ovako:è. Služba i djelovanje bit će mu da potisne glas sloga tako da bude veća težina tamo gdje je taj naglasak nego tamo gdje nema nikakva."¹⁷

Matija Antun Reljković: *Accentus gravis*, nadslovak teški ([^]), povuče se ozgor s live strane doli k desnoj malo napopriko, to jest na onaj *vocalis* na koji glas teški dojde, koji silabu doli povlači, na priliku: kòst, mòst, pòst, pìr, mìr, vùk, zùk, zùb, &c."

Bartol Kašić: "Otegnuti ili cirkumfleks (zavinuti), koji se obilježuje spajanjem dvaju prethodnih znakova, ovako: o. Služba i djelovanje bit će mu da pokaže da glas treba dignuti i otegnuti, i to ili glas diftonga što se sastoji od dva udvojena vokala, ili glas sloga iz kojega je izbačen drugi vokal u diftongu, ali ipak zadržava njegov izgovor, kao u primjerima *mnoox*, *meed* ili *mnox* i *med*."¹⁸

Matija Antun Reljković: "*Circumflexus* zlamenje nadkriveno ([^]) ovaj nadslovak sastavljen jest od oštrogga i teškoga nadslovka, zašto se povuče najprije s desne strane na livu, pak s live na desnu doli napokos, i služi nam (I.) za produljiti jedan vocal onoliko, koliko da bi dva zajedno bila, na priliku: duuga, dûga, lûg, misto luug, stûp misto stuup. Gorî misto gorii. Sûd misto suud &c. 2) nadkriti jedan vocal, koji na samu stoji, pak sam jednu rič zlamenuje, na priliku..."

Ovdje samo pokazujem usporedno definicije naglasaka u prvoj hrvatskoj gramatici i Reljkovićevoj hrvatskoj gramatici iz 18. stoljeća. Razmatranje o Reljkovićevoj akcentuaciji zahtijevalo bi mnogo veći prostor. Do sada je najbolji rad o Reljkovićevu naglasnom sustavu napisao Stjepan Ivšić u radu *Akcentat u gramatici Matije Antuna Reljkovića*.¹⁹ Radoslav Katičić, govoreći o Kašićevoj akcentuaciji tvrdi: "U starijoj hrvatskoj gramatičkoj literaturi sve do Antuna Mažuranića postoji tradicija u porabi akcenatskih znakova i ta se tradicija u neprekinutu kontinuitetu temelji na Kašićevoj gramatici."²⁰ Već je i prije Radoslava Katičića Milan Moguš u knjizi o preporodnom gramatičaru Antunu Mažuraniću²¹ govorio o

¹⁷Katičić, n. d. 28.

¹⁸Katičić, n. d. 28.

¹⁹Stjepan Ivšić: *Akcentat u gramatici Matije Antuna Reljkovića*, Rad 194, Zagreb, 1912., 1-60.

²⁰Katičić, n. d., 34.

²¹Milan Moguš: *Antun Mažuranić. Kritički portreti hrvatskih slavista*, Zagreb, 1978., 32-33.

nasljedovanju na Kašićevu gramatiku u opisu hrvatskoga naglasnoga sustava svih hrvatskih gramatičara do pred kraj 19. stoljeća.

Kao i u svakoj gramatici, i u Reljkovićevoj značajno mjesto među definicijama imaju opisi i tumačenje vrsta riječi. Vrste riječi Reljković dijeli po uzoru na latinske gramatike na: *Articulus, Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Praepositio, Adverbium, Coniunctio, Interjectio*. Gotovo za svaku vrstu riječi pored latinskoga imade i hrvatski naziv. Vrste riječi Reljković također dijeli prema latinskim gramatičkim uzorima, ali i hrvatskim gramatikama prije njega, uključujući i prvu, Kašićevu.

Reljković imenske riječi zove "nomen" ili "ime od nazivanja", a dijeli ih na "ime samostavno", odnosno "nomen substantivum" (imenice) i "ime primitljivo" odnosno "nomen adiectivum" (pridjeve). Za imenske riječi nema definicije, a same imenice ovako tumači: "*Nomen Substantivum* jest jedno onakovo ime, kojim se vlastita persona, ili stvar imenuje, pak se od nijedne druge stvari reći ne može."

Prva hrvatska gramatika Bartola Kašića ima ovakav opis: "Imenica je pak ono što u rečenici može biti samo za sebe, kao *Voyvoda zapovida, Voynik poslusca*."²²

Definicija u gramatici Stjepka Težaka i Stjepana Babića: "Imenice su riječi kojima se imenuju bića, stvari i pojave."²³

Dvije gramatike, Reljkovićeve iz 18. stoljeća i suvremena iz 1992. godine imaju isti osnovni glagol koji opisuje imenice, a to je "imenovati", govore o imenovanju bića i stvari, samo što Reljkovićeve gramatika u definiciji ne spominje pojave. Kašićeva i Reljkovićeve gramatika naglašuju da imenice stoje same za sebe.

Imenice se prema Reljkoviću dijele na *nomen substantivum proprium* (vlastite) i *nomen substantivum appellativum* (opće). Vlastite su imenice: "*Nomen Substantivum Proprium* jest ime jedne vlastite persone, ili stvari, i od nje same može se reći, kakono je sveto ime Božje, imenah ljudih, angjelah, gradovah, berdinah, gorah, vodah, vitrovah i ostalih."

Bartol Kašić: "Vlastita je (tj. imenica) ona koja označuje određene stvari i osobe, kao *Isus, Rim*."²⁴

²²Kašić: n. d, 46.

²³Težak, Babić, n. d. 84.

²⁴Katičić, n. d. 47.

Gramatika hrvatskoga jezika Težaka i Babića ima ovu definiciju vlastite imenice: "Vlastita imenica je ime kojim se imenuje samo jedno određeno biće ili predmet ili pojava."²⁵

Svaka od ovih gramatika na svoj način opisuje vlastite imenice, a vrlo su bliske definicije u Reljkovićevoj gramatici i *Gramatici hrvatskoga jezika* Težaka i Babića. Obje gramatike naglašuju da vlastite imenice imenuju "jedno određeno biće, predmet ili pojavu" odnosno "jednu vlastitu personu, stvar".

O općim imenicama čitamo u Reljkovićevoj gramatici: "*Nomen Substantivum Appelativum* jest jedno ime koje se ciloj skupštini, iliti svakomu reći može, napril.: jedan kralj..."

U gramatici Bartola Kašića čitamo ovu definiciju općih imenica: "Općena je ona koja označuje stvari neodređene i opće kao kralj, grad."²⁶

U gramatici Težaka i Babića iz 1992. čitamo: "Opća imenica je ime koje je zajedničko svim bićima, svim predmetima ili svim pojavama iste vrste: čovjek, muž..."²⁷

Vidljiva je bliskost Reljkovićeve i suvremenoga opisa. Naglasak je na tome da je opća imenica ime koje je zajedničko svim bićima, predmetima i pojavama, odnosno, "ciloj skupštini".

Što je za Reljkovića pridjev: "*Nomen adjectivum* jest jedno ime, koje se substantivu primiće²⁸ i, njegov stvor i narav ukazuje, ili ono bilo dobro, ili zlo, pak se od mlogih stvari i personah reći može; napril.: velik..." (55)

Bartol Kašić pak tvrdi: "Pridjev je ono što u rečenici ne može biti bez imenice, očito ili skriveno, jer izriče njezinu kakvoću i količinu, kao *cista diva*."²⁹

Definicija u gramatici Težaka i Babića: "Pridjevi su riječi koje поближе označuju imenice, tj. pridjevi su riječi koje izražavaju različite osobine bića, stvari i pojava."³⁰

²⁵Težak, Babić, n. d. 85.

²⁶Katičić, n. d. 47.

²⁷Težak, Babić, n. d. 85.

²⁸Reljkovićeve grafija: *primiche*

²⁹N. d. 52.

³⁰Težak, Babić, n. d. 98.

Sve tri gramatike govore o vezi pridjeva s imenicama, te kako pridjevi govore o "naravi" imenice, odnosno "izražavaju različite osobine" imenica.

Padež (kazu) prema Reljkoviću "jest spadanje jednoga imena na sedam načina", a deklinacija "jest pregibanje jednoga imana, ili stvari po sedam casusah."

U gramatici S. Težaka i S. Babića piše: "Promjena riječi po padežima zove se *deklinacija* ili *sklonidba*. Dekliniraju se ili sklanjaju imenice, zamjenice, pridjevi i brojevi."³¹ Odnosno, stranicu ispred: "Sve te riječi što se mijenjaju po padežima zovu se zajedničkim nazivom *imena* ili *imenske riječi*."³²

Suvremena gramatika ne naglašava broj padeža u definiciji hrvatske sklonidbe, dok Reljkovićeva govori o broju padeža i u definiciji padeža i u definiciji deklinacije.³³

U poglavlju o imenicama Reljković spominje i tvorbu umanjena koje ovako opisuje: "*Diminutivum* jest jedna rič od okratjenja ili smalaksavanja, kada čovik od jedne velike stvari načini manju, ili ono bio čovik, ili živina, ili kakova druga stvar."

U Težakovoj i Babićevoj gramatici, u poglavlju o tvorbi riječi, nalazimo ovakovu definiciju umanjena: "Umenjenice (deminutivi) imenice su koje označuju što maleno, manje od prosječne veličine drugih bića ili predmeta iste vrste."³⁴

Ovdje je zanimljivo primijetiti kako tvorbe riječi kao posebnoga poglavlja u Reljkovićevoj gramatici nema. O umanjenicama govori na kraju poglavlja o imenicama. Neobično je što ne spominje uvećanice, nego samo umanjenice.

O stupnjevanju pridjeva Matija Antun Reljković kaže: "*Nomina Adjectiva* imaju nike skaline, koji se zovu gradis

³¹Težak, Babić, n. d. 82.

³²Težak, Babić, n. d. 81.

³³Matija Antun Reljković razlikuje sedam padeža u jednini i sedam u množini. Šesti mu je padež ablativ, koji neopravdano preuzima od latinskih gramatičara. Od prvoga hrvatskoga gramatičara Bartola Kašića taj je padež preuzet prema latinskom uzorku i imaju ga svi hrvatski gramatičari do kraja 18. stoljeća. Ablativ je po nastavku i padežnom pitanju isti s genitivom (zato u hrvatskom jeziku za razliku od latinskoga nema opravdanja). Sedmi je padež u Reljkovićevoj gramatici instrumental (*Sedmi Casus, instrumentalis seu Societatis*), a dativ i lokativ ne razlikuje, pa Reljković lokativa kao padeža u popisu i nema.

³⁴Težak, Babić, n. d. 168.

comparationis, po kojima se jedno ime uzvisi, ili snizi, i ovi skalini zovu se positivus, comparativus i superlativus.”

Stupnjevanje je pridjeva teško opisati jednom rečenicom. Vidi se to i u gramatici Stjepka Težaka i Stjepana Babića, koja je u pravilu sastavljena od kratkih opisa. A o stupnjevanju pridjeva definicija glasi: “Uspoređivati se mogu osobine dvaju, triju ili više predmeta. Uspoređujući možemo ustanoviti: a) koji od dva predmeta ima više one zajedničke osobine, b) koji od većega broja predmeta ima najviše zajedničke osobine. Pri takvom uspoređivanju pridjevi imaju i posebnu promjenu koja se zove *komparacija* ili *stupnjevanje*.”³⁵

Definicija glagola (*riči*) u Reljkovićevoj gramatici vrlo je jednostavna: “*Verbum* jest jedna rič, koja štogod biti, činiti ili trpiti ukazuje: i to u vrmenu sadašnjemu, prošastomu i došastomu.”

Bartol Kašić ovako opisuje glagole: “Glagol je vrsta riječi koja ima načine i vremena, ali nema padeža.”³⁶ Ova je definicija gramatička, a ne kao ostale semantička.

Gramatika S. Težaka i S. Babića kaže: “Riječi kojima se izriče radnja, zbivanje ili stanje zovu se glagoli.”³⁷

Usporedimo li definiciju glagola u Reljkovićevoj i Težak-Babićevoj gramatici, vidjet ćemo da obje gramatike naglašuju u opisu radnju (Reljković ima “činiti”), stanje (u Reljkovićevoj gramatici “biti”), ali suvremena gramatika još govori o zbivanju, a Reljkovićeva naglašuje kako “rič” može izražavati uz radnju i stanje još i trpljenje. Vjerojatno misli time na trpno stanje glagola. O radnom i trpnom glagolskom stanju gramatika Težaka i Babića govori u posebnom poglavlju pod naslovom *Glagolska stanja*. Reljković u istoj rečenici koja daje osnovnu definiciju glagola imade i naglasak na promjeni glagola po vremenima (sadašnje, došasto i prošasto). To ne bi bilo neobično da uz osnovnu definiciju imenice kaže da se imenica mijenja po padežima (odnosno da ima sklonidbu). Međutim, to u osnovnoj definiciji imenica ne daje niti jedna od navedenih gramatika. Kada već u definiciji o glagolima imamo promjenu glagola po vremenima, onda bi valjalo napisati i da se glagoli sklanjaju po osobama. Bartol Kašić u prvoj hrvatskoj

³⁵Težak, Babić, n. d. 103.

³⁶Katičić, n. d. 63.

³⁷Težak, Babić, 117.

gramatici uopće ne govori o značenju glagola u definiciji, nego, poput Reljkovića, spominje mogućnost glagola da izražava vrijeme, spominje i glagolske načine. Prvi hrvatski gramatičar u definiciji glagola daje i niječan opis. Naime, ne spominje da se glagoli sprežu (konjugiraju), ali kaže da nemaju padeža.

Za participe u Reljkovićevoj se gramatici javlja ova definicija: "Participium dohodi iz djačke riči *partem accipio* zato se zove dio uzimajući, i jest jedan onakovi dio govorenja, koji od riči (a Verbo) izhodi, i u pregibanju jednomu imenu (Nomini) prikladan jest."

U prvoj hrvatskoj gramatici Kašić najprije daje primjedbu o participima: "Kako se particip i prilog osobito tiču samih glagola, s pravom se obrađuju odmah iza glagola. Jedno je od njih ono što gramatičari zovu participom, kao svoj udio (*partem*) uzima (*capiat*) što od imena i što od glagola. Drugo je pak prilog, koji se dodaje glagolu te onda objašnjava i dopunjava njegovo značenje; jer čini se da bez njega smisao ne može biti potpun, kako veli Aldo Manucije, velik čovjek, izvanredno zaslužan za humanistički studij".³⁸ Potom daje definiciju: "Particip je vrsta riječi koja gotovo uvijek ima i padeže i vremena. Participu pak pripada rod, padež, vrijeme, značenje i figura."³⁹

Usporedimo li Reljkovićevu definiciju participa s onom iz prve hrvatske gramatike Bartola Kašića, vidimo kako obojica naglašuju da participi imaju svoj udio od glagola i imena. Reljković naglašuje da particip nastaje od glagola, ali ima sklonidbu (*pregibanje*) kao imenska riječ. I Bartol Kašić tvrdi da se participi sklanjaju. Reljković ne govori mnogo o participima u poglavlju o vrstama riječi, ali prema primjerima koje daje (*imajući, imajuća, imajuće* i *udaran, udarana, udarano*) vidljivo je da je sklonidba te vrste riječi pridjevna.

Gramatika Težaka i Babića ne daje definiciju participa. Glagolski prilog sadašnji u toj se gramatici zove i particip prezenta, a

³⁸Katičić, n. d. 76.

³⁹Katičić, n. d. 76.

glagolski prilog prošli i particip perfekta⁴⁰. Nigdje se ne spominje da se participi sklanjaju.⁴¹

Prijedlog u Reljkovićevoj gramatici definiran je ovako: “*Praepositio* (Prid-stavak) jest dio govorenja, koji se jednomu imenu, ili riči pridstavi, ili zastavi.” “*Praepositio* vuče svaki put jedan Casus za sobom i vlada ili genitivum, ili dativum, ili accusativum, ili pak sedmi casus.”

Bartol Kašić pak 1604. godine (više od stoljeća i pol prije Reljkovića) kaže: “Prijedlog je nesklonjiva vrsta riječi koja se stavlja pred druge vrste riječi, ili odvojena, ili spojena s njima. Njoj pak pripadaju figura i padež. Figura je prosta i složena. A padež, premda se prijedlogu u Latina pridjeljuje samo akuzativ i ablativ, u nas se naprotiv daju gotovo svi. To biva ili zbog različitoga značenja glagola, ili, još prije, zbog raznih rodova imena, tako da isti prijedlog u oba broja sebi uzima različite padeže.”⁴²

Reljkovićeva je definicija bolja ne samo zato što je kraća, nego ona govori i uz koje padeže dolaze prijedlozi. Bartol Kašić točno tvrdi da u hrvatskom jeziku prijedlozi mogu stajati uz “gotovo” sve padeže, ali budući da je padeža samo sedam, dobro je nabrojiti u gramatici koji su to. Reljković ne kaže da prijedlozi idu i s lokativom (onim padežom koji je izričito prijedložni), a to je stoga što nije uočio posebnost lokativa. Bartol Kašić i Matija Antun Reljković govore o vezi prijedloga s glagolom. Međutim, kada je prijedlog tako vezan uz glagol, on nije više vrsta riječi nego dio glagola (npr. *učiti - naučiti*).

U suvremenoj gramatici Stjepka Težaka i Stjepana Babića definicija prijedloga glasi: “Nepromjenjive riječi koje služe da bi se pokazali odnosi među bićima, stvarima i pojavama zovu se prijedlozi.”⁴³ Ovako napisana, sama definicija prijedloga ne bi bila dostatna da opiše bit prijedloga jer se odnosi samo na značenje. Naravno da se kasnije spominju svi prijedlozi koji se danas pojavljaju uz određene padeže.

⁴⁰Težak, Babić, n. d., 128.

⁴¹Glagolski se prilozima doista i ne sklanjaju danas. Ovdje ne govorim o pravim pridjevima što su nastali od glagolskih priloga, tipa *leteći* (tanjur) ili (bivša) susjeda.

⁴²Katičić, n. d. 82.

⁴³Težak, Babić, n. d. 137.

Prva rečenica o priložima u Reljkovićevoj gramatici glasi: “*Adverbium* Priričak jest dio govorenja koja drugima dilom, a navlastito *Verbu* primetnut, njiovu narav iliti zlamenje ukazuje.”

Prvi hrvatski gramatičar ovako opisuje priloge: “Prilog je nesklonjiva vrsta riječi koja se dodaje glagolu te tumači i nadopunja njegovo značenje.”⁴⁴

Usporedimo li ova dva opisa priloga, pronaći ćemo u njima veliku podudarnost. Slična je i definicija u suvremenoj gramatici, samo što ona dodaje i osnovna značenja priloga: “Nepromjenjive riječi koje se dodaju najčešće glagolima za označivanje mjesta, vremena, načina, uzroka, svrhe i količine radnje zovu se prilozi.”⁴⁵

Ovdje valja upozoriti kako Bartol Kašić kaže da se prilog dodaje glagolu, a Reljković upozorava da se prilog može “primetnuti” drugim vrstama riječi, a “navlastito” glagolu. Isto što i Reljkovićeve, tvrdi i suvremena gramatika Težaka i Babića. Prilozi se “dodaju” “najčešće” glagolu, što znači da se u nekim slučajevima mogu dodavati i drugim vrstama riječi.

Reljkovićeve je definicija veznika: “*Conjunctio* Sastavak jest dio govorenja koji riči i govorenje veže ili rastavlja.”

Definicija veznika u prvoj hrvatskoj gramatici razlikuje se od Reljkovićeve: “Veznik je nesklonjiva vrsta riječi koja povezuje i uređuje misao. Pripadaju pak vezniku vrsta, figura i red, o kojima treba ukratko nešto reći.”⁴⁶

Suvremena je definicija u gramatici Stjepka Težaka i Stjepana Babića bliža Reljkovićevoj: “Riječi koje povezuju dvije riječi ili dvije rečenice zovu se veznici.”⁴⁷

U *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* Matije Antuna Reljkovića ovako se određuje uzvik: “*Interjectio*, Medjumetak jest jedan dio govorenja koji različito naravi i čudi gibanje ukazuje.”

Za Bartola Kašića uzvik je “nesklonjiva vrsta riječi koja se ubacuje među druge vrste da izrazi duševna stanja. Njemu pak pripada samo značenje. Značenja ima nadalje raznih vrsta.”⁴⁸

⁴⁴Katičić, n. d. 79.

⁴⁵Težak, Babić, n. d. 133.

⁴⁶Katičić, n. d. 85.

⁴⁷Težak, Babić, n. d. 138.

⁴⁸Katičić, n. d. 83.

Suvremena definicija uzvika u Težakovoj i Babićevoj gramatici bliža je prvoj hrvatskoj gramatici nego Reljkovićevoj: "Nepromjenjive riječi kojima se izražava neki osjećaj, raspoloženje, doziv ili zvuk u prirodi zovu se uzvici."

Matija Antun Reljković u svojoj *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* veliku pozornost poklanja sintaksi (136 strana). Stoga je zanimljivo da ne daje definiciju sintakse. Unutar toga velikoga sintaktičkoga dijela Reljkovićeve gramatike daju se pravila o redu riječi u rečenici, o sintaksi vrsta riječi i sl.

Ako sada pogledamo samo Reljkovićeve gramatičke definicije, možemo zaključiti:

1. Neke definicije samo opisuju naziv o kojem govore. Tako primjerice kada Reljković govori o naglascima, najprije kaže kako se oni obilježuju, a potom opisuje njihov izgovor (akut "silabu gori produljuje", a gravis "silabu doli povlači").
2. Neki gramatički nazivi nemaju definicije, samo se nabrajaju dijelovi na koje se taj naziv može raščlaniti. Primjerice, nema opće definicije naglaska nego se nabraja koje su vrste. Za imena (*ime od nazivanja*) samo kaže da se dijele na imenice (*substantivum*) i pridjeve (*adjectivum*). Slično je i sa zamjenicama, kao što je već ranije rečeno. Ne objašnjava se ni što je deklinacija (*pregibanje imenah*), nego se nabrajaju "nike *Accidentie* ili pridavci" kao što su rod, broj i padež. Ovdje možemo ubrojiti i odgovore na pitanja što je padež ili što je deklinacija. Za padež (*casus*) kaže da je "spadanje jednoga imena na sedam načina", a za deklinaciju da je "pregibanje jednoga imena ili stvari po sedam *Casusah*" (pregibanje mu je hrvatski naziv za deklinaciju pa u definiciji zapravo samo daje hrvatsku istovrijednicu latinskoga naziva). U ovim odredbama ne kaže ni što je "spadanje" ni što je "pregibanje".
3. Vrste riječi Reljković često objašnjava njihovim značenjem. Takva je definicija imenica, vlastitih imenica, općih imenica.
4. Uz neke se vrste riječi u definiciji javljaju morfološke i/ili sintaktičke osobine. Takva je definicija glagola.
5. Neke se vrste riječi određuju prema drugim vrstama riječi. Za pridjeve se naglašuje njihova povezanost s imenicama ("primiču" se imenicama), za priloge se spominje njihova povezanost s glagolima (prilog je "navlastito verbu primetnut"), za prijedloge se kaže da se

javljaju uz imenske riječi i glagole (prijedlog se “jednom imenu ili riči pridstavi ili zastavi”).

Budući da je podjela na vrste riječi u svim gramatikama (i starim i novim) u poglavlju o morfologiji što znači da su vrste riječi ponajprije morfološka kategorija, neobično je što u definicijama ne stoji na prvom mjestu morfološki opis. Tu bismo morfološku odredbu očekivali u prvom redu u promjenljivih riječi. Međutim, u mnogim je gramatičkim definicijama, pa tako i u Reljkovićevoj, naglasak na značenju, a ne na morfologiji. Očekivali bismo u gramatikama i sintaktičko tumačenje vrsta riječi jer one u rečenici imaju različite službe, ali u gramatičkim definicijama obično su i te odredbe u drugom planu ili ih nema. Tako gramatike u pravilu vrste riječi ne definiraju gramatički, tj. morfološkim i sintaktičkim odredbama, nego semantički. Reljkovićeve gramatika nije u tome izuzetak.⁴⁹ To je vjerojatno stoga što gramatike potanko razrađuju svaku morfološku i sintaktičku osobinu riječi u knjizi, pa drže da u definiciji nije potrebno o njima govoriti, nego samo o značenju, a moguće je da je riječ i o nasljedovanju iz klasičnih (latinskih) gramatika.

⁴⁹Ako pak pogledamo lingvističke rječnike, vidjet ćemo da oni u svojim definicijama uzimaju u obzir ne samo značenjska, nego i morfološka i sintaktička tumačenja vrsta riječi. U *Enciklopedijskom rječniku lingvističkoga nazivlja* Rikarda Simeona uz imenice se javljaju ovakve definicije: “značenjska vrsta riječi koja se historijski izdvojila iz šire skupine imena i koja izražava značenje predmetnosti u gramatičkim kategorijama roda, broja, padeža ili pomoću drugih gramatičkih pokazatelja. Imenice su obilježene osobitim sustavom rječotvornih sredstava te vrše u rečenici različite sintaksne funkcije, od kojih su najvažnije *funkcija subjekta* i *objekta*. Imenice mogu označivati pojedine predmete i pojave stvarnosti, čitave razrede istovrsnih predmeta i pojava.” U tom je rječniku jedna od definicija glagola: “vrsta riječi koje gramatički izražavaju pojam procesa, tj. radnje ili stanja, pomoću gramatičkih kategorija *vremena*, *načina*, *lica* i *broja*, *lika*, a u nekim jezicima (posebice slavenskim) također i kategoriju *vida*. Glagol se izdvaja između vrsta riječi najvećim bogatstvom gramatičkih oblika i njihovih promjena.” V. Simenon, n. d.

Dakle, u rječniku lingvističkoga nazivlja uzimaju se u obzir već u osnovnoj definiciji morfološke i sintaktičke osobine, a daju se i semantičke, koje nisu toliko bitne kao u gramatikama. Vjerojatno u gramatici definicije ne poklanjaju pozornost gramatičkim odredbama stoga što ih kasnije potanko razrađuju.

Ovaj kratki pogled u Reljkovićeve gramatičke definicije (od kojih su nabrojene samo one koje se odnose na veće gramatičke cjeline) pokazuje kako postoji od prve hrvatske gramatike, preko Reljkovićeve koja stoji negdje u sredini, do danas, veliki stupanj podudarnosti u gramatičkim opisima i tumačenjima gramatičkoga nazivlja. To nasljedovanje govori o svijesti hrvatskih gramatičara da je početak hrvatske gramatike, pa onda i hrvatskoga standarda, na početku 17. stoljeća, točnije, 1604. godine, kada je Bartol Kašić objelodanio svoju hrvatsku gramatiku protumačenu latinskim jezikom. Gramatika hrvatskoga gramatičara iz osamnaestostoljetne Slavonije Matije Antuna Reljkovića ima značajnu ulogu u razvitku hrvatske gramatičke misli u tom neprekinutu slijedu od prve hrvatske gramatike do posljednje.

A VIEW INTO RELJKOVIĆ'S GRAMMATICAL DEFINITIONS

The article deals with the grammatical definitions in Reljković's Croatian grammar (1767). Those definitions are compared to the definitions of the first Croatian grammar (1604) and to the definitions of new Croatian grammar (1992). The definitions in those three Croatian grammars are mostly semantic.